

ПРОБЛЕМИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА РАЙОНІВ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

PROBLEMS OF POST-WAR RESTORATION OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES AND DISTRICTS OF THE SOUTHERN REGION OF UKRAINE ON THE BASIS OF INCLUSIVENESS

У статті обґрунтовується теоретична актуальність та практична значущість невідкладної суспільної проблеми, що набула міжнародного резонансу і яка пов'язана з повоєнним відновленням об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та районів Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, значна частина яких перебувала, або продовжує знаходитися в зоні воєнних дій, є тимчасово окупованою чи оточеною. Наукова новизна дослідження полягає у розширеному розумінні феномену інклюзивності як включеності сільсько-міських агломераційних утворень континуального типу у розв'язання спільних проблем розвитку на шляху до формування інклюзивного середовища не тільки за участю їх компонентів, а й сторонніх зацікавлених сторін. За результатами дослідження зроблено узагальнення, надано практичні рекомендації, зокрема сформульовано пропозиції щодо шляхів відшкодування збитків на відновлення, а в деяких місцях відбудову зруйнованих громад та районів за рахунок коштів країни-агресора. Зазначено, що подальші наукові розвідки за даним напрямом мають бути зосереджені на пошуку додаткових внутрішніх та зовнішніх джерел відновлення зруйнованих українських територій на інклюзивних засадах.

Ключові слова: інклюзивність, об'єднані територіальні громади, Південний регіон України, проблеми повоєнного відновлення, райони, сільсько-міські агломерації.

In 2015, in Ukraine, as a result of the reform of the territorial organization of power and administration, social transformations regarding the cohesion and integration of Ukrainian society into the single European community began. This process was interrupted by the Russian war against Ukraine. From the very beginning of external military aggression, the civilian population and the Armed Forces of Ukraine rose up to fight the enemy, the result of which was the gradual liberation of the temporarily occupied territories. Thus, the question of the post-war restoration of Ukraine on the basis of inclusiveness gained scientific relevance, political and practical significance. The article substantiates the need for and ways of solving an urgent social problem that has gained international attention and is connected with the post-war restoration of the united territorial communities (UTCs) and districts of the Mykolaiv, Odesa and Kherson regions, of large part of which was or continues to be to be in the zone of military operations, is temporarily occupied or surrounded. Thus, all UTC and districts of Kherson region, half of UTC and a significant part of districts of Mykolaiv region ended up in the military zone. The task of the research is formulated to determine the degree of militarization of the social life of these socio-spatial formations, clarify the essence of the problems of their post-war recovery, and outline the directions and ways of solving the most urgent of them, taking into account the principles of the concept of inclusive development. The methodological base of the research was made up of the fundamental works of Ukrainian and foreign scientists on issues of inclusive development, system, synergistic and institutional approaches, comparative, statistical method, analysis and synthesis methods. The scientific novelty of the study lies in the expanded understanding of the phenomenon of inclusiveness as the inclusion of rural-urban agglomeration formations of the continuous type in solving common development problems on the way to the formation of an inclusive environment not only with the participation of their components, but also of external stakeholders. Based on the results of the research, certain generalizations were made, practical recommendations were given, in particular, proposals were formulated regarding ways of compensation restoration and in some places, reconstruction of destroyed communities and districts at the expense financial resources of the aggressor country. It is noted that further research in this area should be focused on finding additional internal and external sources of restoration of the destroyed Ukrainian territories on an inclusive basis.

Key words: inclusiveness, united territorial communities, Southern region of Ukraine, problems of post-war restoration, districts, rural-urban agglomerations.

УДК 338.246.8:341.38:[332.12:338.244.4
7] (477.7)

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.77-19>

Павлова І.О.

к.е.н., старший викладач
кафедри туристичного бізнесу
та рекреації,
Одеський національний технологічний
університет

Pavlova Iryna

Odesa National Technological University

Постановка проблеми. Події Євромайдану з їх київським епіцентром поставили на порядок денний багато суспільно важливих питань, які знайшли гарячий відгук у серцях переважної більшості українських громадян. Розпочався процес децентралізації публічної влади та управління на засадах самоврядної моделі з передачею значних повноважень й ресурсів на місця. Ключове значення серед головних напрямів реформи адміністративно-територіального устрою України має формування ОТГ та утворення нових районів. Ці організаційно-адміністративні заходи створили

передумови для формування в межах сільсько-міських агломераційних утворень середовища інклюзивності. Проте такі суспільні перетворення щодо згуртованості та інтеграції українського суспільства в єдину європейську спільноту перервала російська війна проти України. З самого початку зовнішньої військової агресії український народ та його Збройні сили піднялися на боротьбу з ворогом, наслідком якої стало поступове визволення тимчасово окупованих територій. Таким чином, питання повоєнного відновлення України на засадах інклюзивності набуло

наукової актуальності, політичного та практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен інклюзивності ОТГ та новоутворених районів України останнім часом став предметом досліджень українських та зарубіжних науковців. Так в колективних монографіях за редакцією І. М. Бобух [1] та О. М. Бородіної [2] відповідно аналізуються роль структурних змін в інклюзивному розвитку економіки та особливості інклюзивного сільського розвитку. У статті Н. М. Попадинця [3] представлено регіональний вимір інклюзивності. Загальні питання соціально-економічного розвитку приморських регіонів порушено у колективній монографії за редакцією Т. Деркач [4]. М. Мінаков, О. Антоненко і В. Денисенко [5] обґрунтовують пріоритетні напрями відбудови України, В. В. Ємець [6] прогнозує майбутнє економічного розвитку України у повоєнний період. Питання післявоєнного відновлення міст розглядалися у вересні поточного року на Європейському форумі міської стійкості в Афінах [7], соціальної політики щодо інклюзивного відновлення України – у липні цього року фахівцями Організації європейського розвитку та співробітництва [8]. Умови щодо досягнення «стратегії виграшу» в післявоєнній Україні проаналізовані А. Родрігесом-Позеном і Ф. Барталуччі [9].

Проте, як свідчить аналіз наукових публікацій, проблеми відновлення ОТГ та районів у повоєнний період на засадах інклюзивності поки що не стали предметом спеціального вивчення економістів. Саме це й зумовило вибір теми даного дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення, на основі аналізу сучасного стану ОТГ та районів південних областей України, проблем їх повоєнного відновлення на інклюзивних засадах. Для її реалізації сформульовано завдання щодо визначення ступеня мілітарності суспільного життя цих соціально-просторових утворень, з'ясування сутності проблем їх повоєнного відновлення та окреслення напрямів та шляхів розв'язання найбільш невідкладних з них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивності як новому пріоритетному напрямку розвитку людства, приділяється значна увага з боку міжнародних організацій. Так, у 2018 році на 48-му Всесвітньому економічному форумі (ВЕФ) було представлено систему оцінки економічного розвитку країн, за якою визначається індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index 2018). За задумом ВЕФ новий агрегований показник розраховується на основі 12 показників, об'єднаних в три групи. До них включені: зростання і розвиток (зростання ВВП, зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (медіанний дохід домогосподарств, рівень бідності та розшарування суспільства); наступність поколінь

і стійкість (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу і забруднення навколишнього середовища) [10].

Соціально-просторову інклюзивність (від англ. inclusiveness – включеність) можна визначити як поточний стан та ступінь включеності людських спільнот, що мешкають в межах ОТГ та районів, в систему відносин власності, їх залучення до політичних, економічних, соціальних, духовних змін з метою їх відтворення та задоволення інтересів і потреб усіх без винятку жителів цих сільсько-міських агломераційних утворень.

З наукових позицій розвиток ОТГ та районів на засадах інклюзивності слід розуміти як тенденцію, а не як кінцевий результат.

При аналізі сутності феномену інклюзивності враховується характер співвідношення таких парних дихотомій як «відчуженість – залученість», «ексклюзивність – інклюзивність», «сегрегація – інтеграція».

З подоланням суперечностей на рівні першої парної дихотомії досягається ефект залученості, що характеризується наявністю спільного середовища життєдіяльності мешканців територіальних громад та районів в межах цих адміністративно-територіальних одиниць, включаючи поселення, населення, інфраструктуру, господарські комплекси, земельні та інші природні та неприродні ресурси.

Наступний крок на цьому шляху, що пов'язаний з функціонуванням і розвитком ОТГ та районів в межах сільсько-міського континуального простору, передбачає їх включеність у розв'язання спільних проблем на шляху до формування інклюзивного середовища.

Вслід за настанням включеності у вигляді гармонійності та збалансованості відносин між внутрішніми компонентами ОТГ та районів настає їх інтеграція, яка характеризується конвергенцією, або злиттям цих сільсько-міських агломерацій у економічному, соціальному, політико-управлінському та соціокультурному вимірі.

До реалізації цього важливого наукового, управлінського та практичного завдання долучилися з самого початку реформи децентралізації публічної влади та управління й громади та райони Південного регіону України.

В таблиці 1 подано загальну характеристику ОТГ південних областей України.

Дані, що наведені в таблиці 1, свідчать про нерівномірний характер розподілу ОТГ між областями регіону, що відбиває загальний кількісний склад їх населення. Проте у структурному співвідношенні міських, селищних та сільських громад спостерігається приблизний паритет. Щодо розподілу кількісного складу населення ОТГ, то тут ситуація виглядає кращою у Одеської та Херсонської областей, в яких дещо більшим є відсоток гро-

Таблиця 1

Кількісна характеристика ОТГ Південного регіону України станом на 14.10.2022 року

Область	ОТГ				З населенням, тис. осіб		
	Всього	Міських	Селищних	Сільських	> 10	< 10	< 5
Миколаївська	52	9 (17%)	14 (27%)	29 (56%)	22 (42%)	23 (44%)	7 (14%)
Одеська	91	19 (21%)	26 (28%)	46 (51%)	50 (55%)	27 (30%)	14 (15%)
Херсонська	49	9 (18 %)	17 (35%)	23 (47%)	25 (51%)	14 (28%)	10 (21%)
<i>Загалом за регіонам</i>	<i>192</i>	<i>37 (19%)</i>	<i>57 (30%)</i>	<i>98 (51%)</i>	<i>97 (50%)</i>	<i>64 (33%)</i>	<i>31 (17%)</i>

Джерело: складено автором за [11–13]

мад з населенням понад 10 тис. осіб й відповідно менша, ніж у Миколаївській області – частка цих адміністративно-територіальних одиниць з населенням, яке не перевищує 5 тис. осіб. В цілому ж така населеність ОТГ відбиває загальні показники демографічного розвитку Південного регіону, в якому частка великих сіл та щільність населення є не досить високими.

З огляду на склад населення, ресурси, види господарської діяльності, домінування процесів урбанізації, або руралізації, більшість ОТГ регіону за спрямованістю свого розвитку можуть бути віднесені до рурально-урбанних агломерацій, а меншість – до урбанно-руральних.

Поступовий розвиток ОТГ та районів Південного регіону України, як і інших територій країни, був перерваний російською війною проти вільного та миролюбного українського народу (табл. 2).

За інформацією, яка міститься в таблиці 2, прослідковується тенденція поширення воєнних дій, крім двох південних областей, також на локальні території інших областей, які були тимчасово окуповані під час гібридної війни, або ж такі, що суміжні з ними чи перебувають на кордоні з ворожою державою. Якщо мілітарна зона Чернігів-

ської та Дніпропетровської областей є незначною, а Сумської та Миколаївської відносно повноформатною, то інших областей – суцільно мілітарною. Звідси випливає висновок щодо різного ступеня гостроти проблеми відновлення тих чи інших ОТГ та районів на інклюзивних засадах. Руйнівні наслідки воєнних дій на території цих соціально-просторових утворень потребують більшої включеності зацікавлених сторін у діяльність щодо повернення до повноцінної функціональності уражених війною громад та районів.

Дані про поточний стан ОТГ доповнимо відповідною характеристикою районів південних областей, в яких після прийняття Постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» (липень 2020 року) було утворено 16 нових адміністративно-територіальних одиниць районного рівня замість 63 існуючих до цього (табл. 3).

Зменшення районів призвело до їх укрупнення: середня чисельність їх населення, за нашими підрахунками, склала понад 156 тис. осіб в Миколаївській, майже 166 тис. – в Одеській та близько 142 тис. осіб в Херсонській областях. Крім того адміністративними центрами трьох районів стали великі міста – обласні центри Миколаїв, Одеса

Таблиця 2

ОТГ України, що розташовані в зонах бойових дій, на тимчасово окупованих територіях, в оточенні, станом на 20.09.2022 року

Область	ОТГ		
	Всього	З них розташовані в районах проведення бойових дій, або перебувають в тимчасовій окупації, оточенні	Відсоток від їх загальної кількості
Дніпропетровська	86	10	11,6
Донецька	66	66	100
Запорізька	67	56	83,5
Луганська	37	37	100
Миколаївська	52	26	50
Сумська	51	22	43,1
Харківська	56	56	100
Херсонська	49	49	100
Чернігівська	57	5	8,8
<i>Загалом за областями</i>	<i>514</i>	<i>327</i>	<i>63,6</i>

Джерело: складено автором за [14]

Кількісна характеристика районів Південного регіону України станом на 14.10.2022 року

Область та райони	Кількість ОТГ	Кількість населених пунктів	Площа ОТГ, кв. км	Чисельність населення ОТГ
Миколаївська	52	911	24341,5	1099862
Баштанський	12	279	6706,4	138523
Вознесенський	13	253	6152,7	180479
Миколаївський	19	238	7689,9	651193
Первомайський	8	141	3792,5	149667
Одеська	91	1173	32147,8	2377191
Березівський	16	226	5546,1	107408
Білгород-Дністровський	16	134	4367,7	199860
Болградський	10	99	4489,8	147973
Ізмаїльський	6	51	3237,4	209249
Одеський	22	155	3878,1	1382513
Подільський	12	299	7056,5	226841
Роздільнянський	9	209	3572,2	103347
Херсонська	49	698	27360,3	1027913
Бериславський	11	151	4747,1	97365
Генічеський	4	165	7120,5	121283
Каховський	15	162	6395,8	222266
Скадовський	9	114	5255,0	125896
Херсонський	10	106	3841,9	461103
Загалом за районами регіону	192	2782	83849,6	4504966

Джерело: складено автором за [15–17]

та Херсон. Центрами інших районів є середні за розміром міста (50–100 тис. осіб) – Ізмаїл та Первомайськ, а решти інших – малі міста, серед яких шість мають населення до 20 тис. осіб, а одне (Березівка) – до 10 тис. осіб. Серед адміністративних центрів районів – дев'ять є містами обласного значення, сім – районного, чотири з яких отримали статус міст у другій половині ХХ століття. П'ять центрів районів (Херсонська область) на поточний момент перебували чи ще перебувають під тимчасовою окупацією, а Баштанка та Вознесенськ (Миколаївська область) зазнали руйнації під час бойових дій та бомбардувань ворожими військами.

За критеріями урбанної, або руральної спрямованості розвитку Миколаївський, Одеський та Херсонський райони слід ідентифікувати як мегаполісні агломерації, Вознесенський, Первомайський, Білгород-Дністровський, Ізмаїльський, Подільський, Каховський – як урбанно-руральні агломерації, а решту інших – як рурально-урбанні.

Укрупнення ОТГ та районів в результаті здійснення децентралізації публічної влади та управління до розгортання повномасштабної російської війни проти України відіграло позитивну роль у концентрації зусиль влади, військових та мирного населення у боротьбі зі зовнішньою військо-

вою агресією. Склад населення, диверсифіковані функції та просторове розташування цих сільсько-міських агломерацій за участю обласних центрів надає можливості для обопільного використання переваг міських та сільських поселень в межах єдиного континууму.

Проте дві області з трьох областей Південного регіону, як і решта деяких інших зазнали значних втрат населення та захисників батьківщини, різного ступеня руйнації їх підприємств, інфраструктури, житлового фонду. В результаті військових дій на території сіл були знищені фермерські господарства, невеликі підприємства з переробки сільськогосподарської сировини, виведені на роки із господарського обороту сільськогосподарські землі. Чимала частина працездатного населення ОТГ та районів вимушена була вдатися до внутрішньої та зовнішньої міграції. Такою в цілому є ситуація, що слалася внаслідок ведення воєнних дій, тимчасової окупації та оточення практично в усіх ОТГ та районах Херсонської та в половині таких соціально-просторових утворень Миколаївської області. Ситуація в ОТГ та районах Одеської області на даний момент не є такою проблемною як у сусідніх областях, що надає їй можливість, як й іншим, менш уражених війною областям, більш активно включитися не тільки у повоєнне відновлення на власній території, а і надати усіляку

допомогу громадам та районам Миколаївщини та Херсонщини.

Сам час потребує саме включеності у прямому та переносному значенні цього слова усіх прошарків населення, суб'єктів господарювання, самоврядних та державних установ, неурядових організацій, представників бізнесу та влади дружніх нам країн до налагодження мирного та щасливого життя українського народу.

На наш погляд, до найбільш гострих проблем повоєнного відновлення ОТГ та районів, що потребують невідкладного розв'язання, слід віднести:

- убезпечення місць проживання, праці та навчання населення;
- забезпечення осіб, будинки та квартири яких постраждали внаслідок ворожих бомбардувань, належними житловими умовами;
- відбудова та відновлення об'єктів виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури;
- забезпечення робочими місцями в першу чергу активного працездатного населення;
- відновлення довоєнного економічного потенціалу;
- пошук та впровадження інвестицій у нові види господарської діяльності з урахуванням наявності місцевих ресурсів;
- надання допомоги інвалідам війни та іншим соціально незахищеним прошаркам населення.

Підкреслюючи важливу роль місцевого самоврядування в гарантуванні безпеки, економічного зростання і соціальної стабільності країни, українські експерти [5, с. 69] відмічають, що на регіональному та місцевому рівнях існує більше можливостей для заохочення бізнесу та залучення інвестицій: простіше та швидше створити необхідні умови для запуску бізнес-процесів, налагодити контакти та встановити партнерські відносини з інвесторами, виконати пілотні проекти тощо.

Однак, на нашу думку, в сучасних умовах значна частина ОТГ та районів перебуває у стані руйнації, тому потребує сторонньої допомоги. Розуміючи це, Кабінет Міністрів України на своєму засіданні 14 жовтня 2022 року затвердив Порядок розроблення програм комплексного відновлення територій [18] та виділив Київській та Сумській областям понад 357 млн грн для відновлення пошкоджених об'єктів. Водночас наголошувалося на тому, що, за незалежними даними звіту Світового банку, Єврокомісії та Уряду, Україні необхідно 349 млрд доларів для відбудови та відновлення [19].

Усвідомлюючи масштабність завдання щодо повоєнного відновлення держави, заступник міністра розвитку громад та територій України В. Негода під час зустрічі з директоркою транснаціональної організації «Європейський регіональний фонд розвитку» А. Валморбідою зазначив, що

«... громади, які ми утворили, реформуючи систему місцевого самоврядування та територіальну організацію влади, сьогодні є надійним фронтом, який забезпечує функціонування всієї системи управління» [20].

Разом з тим оптимізм урядовця не завжди підтверджується практикою господарювання. Зокрема за даними моніторингу, проведеного співробітниками Одеської обласної військової адміністрації чотири ОТГ Болградського, дві – Білгород-Дністровського та по одній – Роздільнянського та Одеського районів визнані неефективними в умовах воєнного стану [21]. Мова йде про те, що ці громади, не перебуваючи в мілітарній зоні виявилися фінансово неспроможними, тобто нездатними забезпечити власну стійку матеріальну основу, яка включає в себе податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), земельний та єдиний податки, заробітну плату.

Стан звільнених від російської окупації 75 населених пунктів Херсонської області свідчить про зруйнованість багатьох будинків, шкіл, лікарень, дитсадків, ліній електропередач, трансформаторних підстанцій, газогонів, водогонів, котельень. Кількість населення в них, у порівнянні з початком війни скоротилася з 19 тис. до 7 тис. осіб [22].

Отже частка звільнених на даний час поселень Херсонщини складає 10,7% від загальної кількості населених пунктів області, а їх населення – 0,7% її людського потенціалу. А це означає, що в такій ситуації мова має йти не про відновлення громад та районів, а про їх відбудову. Для вирішення цього завдання загальних ресурсів місцевого самоврядування буде недостатньо. Тут необхідно задіяти і екзогенні чинники інклюзивності: ресурси інших областей, держави, бізнесу, представників світової спільноти, а головне – відшкодовані у судовому порядку кошти країни-агресора.

В цьому сенсі корисним є досвід інших країн щодо практики соціальної реконструкції, узагальнений західними дослідниками А. Родрігесом-Позеном і Ф. Барталуччі, які вказують на десять уроків для України [9]: оцінка місцевих умов; забезпечення участі місцевих і регіональних зацікавлених сторін; наявність приватних інтересів; оцінка складності та широти стратегій; створення систем моніторингу; інвестиції в розвиток потенціалу; запобігання нульовій конкуренції на місцевому рівні; проектування механізмів координації; перевизначення клубів регіонального розвитку; збереження стратегічного фокусу.

Одним з актуальних аспектів проблеми повоєнного відновлення України є джерела її витратної складової, адже за оцінками співробітників американського Інституту Кеннана [5] вартість вторгнення Росії в Україну перевищить 1 трильйон доларів, якщо, як очікує більшість експертів, бойові дії триватимуть до кінця цього року. Наразі Україна

вже заручилася безпрецедентним зобов'язанням ЄС, Сполучених Штатів і країн G7, а також міжнародних фінансових установ щодо надання значної фінансової підтримки для сприяння швидкому економічному відновленню. Очікується, що деякі кошти будуть перенаправлені з конфіскованих російських активів, хоча існують значні юридичні перешкоди для такої стратегії.

Якщо співставити діапазон цифр щодо вартості ворожого вторгнення в 1 трлн доларів і 349 млрд доларів – для відбудови та відновлення України з доходною частиною її державного бюджету на 2022 рік в 1 трлн 329,9 млрд грн, стає зрозумілим обмежений характер власних можливостей нашої країни щодо подолання наслідків війни на рівні громад та районів. В такій ситуації необхідна згуртованість усього суспільства та включеність в цей процес усіх зацікавлених сторін.

Висновки з проведеного дослідження. Інклюзивність позиціонується у дослідженні як перманентний стан гармонійності та збалансованості відносин між внутрішніми компонентами ОТГ та районів, їх включеність у розв'язання спільних проблем на шляху до формування інклюзивного середовища. Перехід розвитку ОТГ та районів Південного регіону України на засади інклюзивності став можливим завдяки формуванню в межах цих соціально-просторових утворень спільного сільсько-міського континууму в результаті децентралізації публічної влади та управління.

Цей процес в двох з трьох областей був перерваний внаслідок повномасштабної російської війни проти України. В мілітарній зоні опинилися усі ОТГ та райони Херсонської області, половина ОТГ та значна частина районів Миколаївської області.

В результаті цього, в межах мілітарних зон вказаних областей сталися руйнівні дії, виник комплекс суспільних проблем, які потребують свого розв'язання після деокупації цих територій.

В умовах повоєнного відновлення ОТГ та районів нового виразу набуло і саме явище інклюзивності, її сутність та зміст збагатилися новим розумінням включеності не тільки як ендегенного, а й як екзогенного феномену за рахунок залученості до процесу формування інклюзивного середовища й сторонніх зацікавлених учасників. Крім того, за результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо шляхів відшкодування збитків на відновлення, а в деяких місцях відбудову зруйнованих громад та районів за рахунок коштів країни-агресора.

Подальші наукові розвідки за зазначеним напрямом мають бути зосереджені на пошуку додаткових внутрішніх та зовнішніх джерел інклюзивного відновлення зруйнованих українських територій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України : монографія [Бобух І. М., Кіндзерський Ю. В., Фащевська О.М. та ін.]; за ред. д.е.н. І. М. Бобух. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». 2020. 516 с.
2. Інклюзивний сільський розвиток в Україні : монографія; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О. М. Бородіної. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». 2020. 257 с.
3. Попадинець Н. М. Пріоритети інклюзивного розвитку регіонів України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. Випуск 2 (80). С. 91–93.
4. Coastal regions: problems and paradigms of socio-economic development: Collective monograph; under the editorship of T. Derkach, Doctor of Economic Sciences. Riga, Latvia : Publishing House «Baltija Publishing», 2018. 560 p.
5. Ємець В. В. Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: регіональний та місцевий аспекти. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.5.68>.
6. Minakov M., Antonenko O., Denysenko V. The Reconstruction of Ukraine: Three Experts Offer Priorities for the Future. May 31, 2022. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/reconstruction-ukraine-three-experts-offer-priorities-future> (дата звернення: 09.10.2022).
7. Urban development and post war recovery for Ukrainian cities. Summary of the European Urban Resilience Forum 2022 in Athens, Greece. September 15, 2022. URL: https://www-undp-org.translate.google/ukraine/blog/urban-development-and-post-war-recovery-ukrainian-cities?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 10.10.2022).
8. OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. July 1, 2022. URL: https://www-oecd-org.translate.google/ukraine-hub/policy-responses/social-policies-for-an-inclusive-recovery-in-ukraine-506fcefb/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 08.10.2022).
9. Rodríguez-Pose A., Bartalucci F. Towards achieving 'strategies of gain' in post-war Ukraine. *Analytics Economics*. June 2, 2022. URL: <https://voxukraine.org/en/towards-achieving-strategies-of-gain-in-post-war-ukraine/> (дата звернення: 08.10.2022).
10. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrowth_2018.pdf (дата звернення: 24.09.2022).
11. Миколаївська область. Громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0512/gromadu> (дата звернення: 13.10.2022).
12. Одеська область. Громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0482/gromadu> (дата звернення: 13.10.2022).
13. Херсонська область. Громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0552/gromadu> (дата звернення: 13.10.2022).
14. Мінреінтеграції: Оновлено актуальний перелік громад у районах бойових дій, на ТОТ і тих,

що в оточенні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minreintehratsii-onovleno-aktualnyi-perelik-hromad-u-raionakh-boiovykh-dii-na-tot-i-tykh-shcho-v-otochenni> (дата звернення: 13.10.2022).

15. Миколаївська область. Райони. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0512/rayons> (дата звернення: 14.10.2022).

16. Одеська область. Райони. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0482/rayons> (дата звернення: 14.10.2022).

17. Херсонська область. Райони. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0552/rayons> (дата звернення: 14.10.2022).

18. Уряд затвердив Порядок розроблення програм комплексного відновлення територій. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/uryad-zatverdyy-poryadok-rozroblennya-program-kompleksnogo-vidnovlennya-terytorij/> (дата звернення: 16.10.2022).

19. Уряд виділив Київській та Сумській областям понад 357 млн грн для відновлення пошкоджених об'єктів. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/uryad-vydilyv-kyivskij-ta-sumskij-oblastyam-ponad-357-mln-grn-dlya-vidnovlennya-poskodzhenyh-obuyektiv/> (дата звернення: 15.10.2022).

20. Негода В. Об'єднання зусиль муніципалітетів може стати сильним інструментом для захисту демократії в Україні та світі. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15616> (дата звернення: 16.10.2022).

21. Вісім громад на Одещині визнали неефективними в умовах війни, серед них – Ясківська ОТГ. 07 вересня 2022 року. URL: <https://bilyayivka.city/articles/235364/visim-gromad-na-odeshini-viznali-neeftivnimi-v-umovah-vijni-sered-nih-yaskivska-otg> (дата звернення: 08.10.2022).

22. На Херсонщині вже звільнені 75 населених пунктів. 12.10.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3591925-na-hersonsini-vze-zvilneni-75-naselenih-punktiv.html> (дата звернення: 15.10.2022).

REFERENCES:

1. Bobukh I. M., Kindzerskyi Yu. V., Fashchevska O. M. (2020) *Strukturni zminy yak osnova inkluzyvnogo rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Structural changes as the basis of inclusive development of the economy of Ukraine]. Kyiv: DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». (in Ukrainian)

2. Borodinoji O. M. (2020) *Inkluzyvnyj siljskyj rozvytok v Ukraini* [Inclusive rural development in Ukraine]. Kyiv: DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». (in Ukrainian)

3. Popadynecj N. M. (2019) *Priorytety inkluzyvnogo rozvytku rehioniv Ukrainy* [Priorities of inclusive development of regions of Ukraine]. *Visnyk Sumsjkogho nacionalnogho aghrarnogho universytetu*, vol. 2 (80), pp. 91–93. (in Ukrainian)

4. T. Derkach (2018) *Coastal regions: problems and paradigms of socio-economic development: Collective monograph; under the editorship*. Riga, Latvia: Publishing House «Baltija Publishing».

5. Yemets V. V. (2022) *Ekonomichnyi rozvytok u povoiennyi period v Ukraini: rehionalnyi ta mist-*

sevyi aspekty [Economic development in the post-war period in Ukraine: regional and local aspects]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.5.68>.

6. Minakov M., Antonenko O., Denysenko V. (2022) *The Reconstruction of Ukraine: Three Experts Offer Priorities for the Future*. Available at: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/reconstruction-ukraine-three-experts-offer-priorities-future> (accessed 09 October 2022).

7. *Urban development and post war recovery for Ukrainian cities*. Summary of the European Urban Resilience Forum 2022 in Athens, Greece. September 15, 2022. Available at: https://www-undp-org.translate.goog/ukraine/blog/urban-development-and-post-war-recovery-ukrainian-cities?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (accessed 10 October 2022).

8. *OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine*. July 1, 2022. Available at: https://www-oecd-org.translate.goog/ukraine-hub/policy-responses/social-policies-for-an-inclusive-recovery-in-ukraine-506fceb/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (accessed 08 October 2022).

9. Rodríguez-Pose A., Bartalucci F. (2022) *Towards achieving 'strategies of gain' in post-war Ukraine*. *Analytical Economics*. Available at: <https://voxukraine.org/en/towards-achieving-strategies-of-gain-in-post-war-ukraine/> (accessed 08 October 2022).

10. *The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights*. World Economic Forum. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf (accessed 24 September 2022).

11. Mykolaivska oblast. Hromady. Available at: <https://decentralization.gov.ua/areas/0512/gromadu> (accessed 13 October 2022).

12. Odeska oblast. Hromady. Available at: <https://decentralization.gov.ua/areas/0482/gromadu> (accessed 13 October 2022).

13. Khersonska oblast. Hromady. Available at: <https://decentralization.gov.ua/areas/0552/gromadu> (accessed 13 October 2022).

14. *Minreintehratsii: Onovleno aktualnyi perelik hromad u raionakh boiovykh dii, na TOT i tykh, shcho v otochenni*. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minreintehratsii-onovleno-aktualnyi-perelik-hromad-u-raionakh-boiovykh-dii-na-tot-i-tykh-shcho-v-otochenni> (accessed 13 October 2022).

15. Mykolaivska oblast. Raiony. Available at: <https://decentralization.gov.ua/areas/0512/rayons> (accessed 14 October 2022).

16. Odeska oblast. Raiony. Available at: <https://decentralization.gov.ua/areas/0482/rayons> (accessed 14 October 2022).

17. Khersonska oblast. Raiony. Available at: <https://decentralization.gov.ua/areas/0552/rayons> (accessed 14 October 2022).

18. *Uriad zatverdyy Poriadok rozroblennia proham kompleksnogo vidnovlennia terytorii*. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/uryad-zatverdyy-poryadok-rozroblennya-program-kompleksnogo-vidnovlennya-terytorij/> (accessed 16 October 2022).

19. Uriad vydilyv Kyivskii ta Sumskii oblastiam ponad 357 mln hrn dlia vidnovlennia poshkodzhennykh obiektiv. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/uryad-vydilyv-kyivskij-ta-sumskij-oblastyam-ponad-357-mln-grn-dlya-vidnovlennya-poshkodzhennykh-obyektiv/> (accessed 15 October 2022).

20. Nehoda V. Obiednannia zusyl munitsypalitetiv mozhe staty sylnym instrumentom dlia zakhystu demokratii v Ukraini ta sviti [Combining the efforts of municipalities can become a powerful tool for the protection of democracy in Ukraine and the world]. Avail-

able at: <https://decentralization.gov.ua/news/15616> (accessed 16 October 2022).

21. Visim hromad na Odeschyni vyznaly neefektivnymy v umovakh viiny, sered nykh – Yaskivska OTH. Available at: <https://bilyayivka.city/articles/235364/visim-gromad-na-odeschini-viznali-neefektivnimi-v-umovah-vijni-sered-nih-yaskivska-otg> (accessed 08 October 2022).

22. Na Khersonshchyni vzhe zvilneni 75 naselenykh punktiv. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3591925-na-hersonsini-vze-zvilneni-75-nasele-nih-punktiv.html> (accessed 15 October 2022).